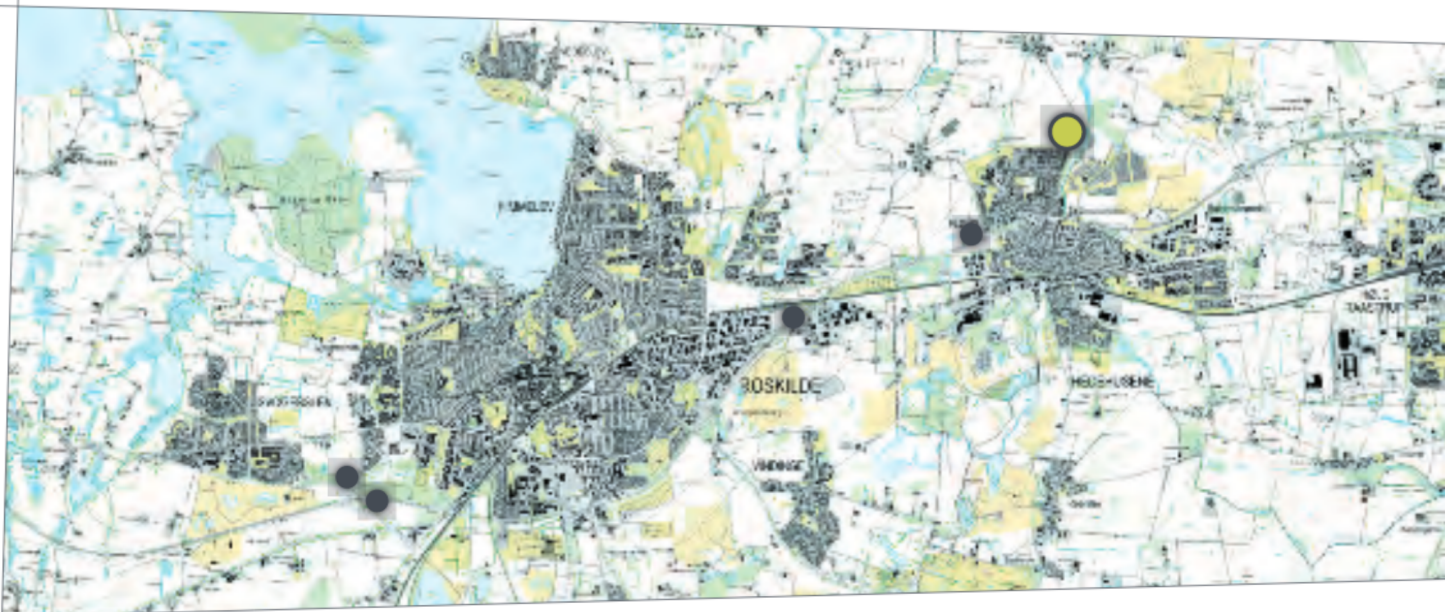

16

3000 ÅR VED NØRRELED

| Lotte Reedtz Sparrevohn

De arkæologiske udgravninger på markerne ved Nørreled i det nordlige Fløng fandt sted forud for etableringen af det regnvandsbassin, der skal opsamle overskudsvand fra motorvejen.¹

I forbindelse med udgravningen skulle overskudsjorden lægges på de omkringliggende marker, og derfor var det nødvendigt at undersøge et 10 hektar stort areal for arkæologiske spor [FIG. 1].

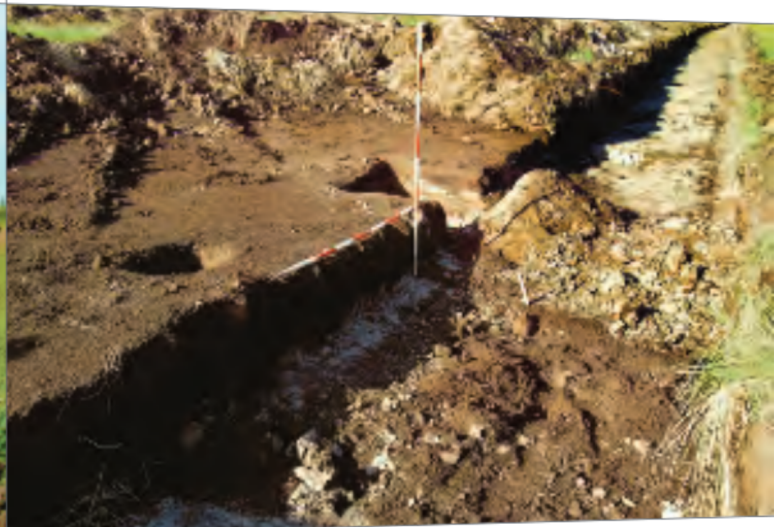
Allerede tidligt i undersøgelsen stod det klart for arkæologerne på Kroppedal Museum, at området kunne gemme på spor fra bondestenalder, og det var sandsynligt, at der var gode muligheder for at finde de ellers så sjældne huse fra denne periode. Det skulle vise sig at holde stik.

Undersøgelsen viste, at området har været beboet siden den tidlige bondestenalder og helt frem til ældre jernalder, en

periode på mere end 3.000 år. Der har ikke boet mennesker uafbrudt, men man er med mellemrum vendt tilbage og har bygget huse og dyrket jorden. Denne artikel vil fokusere på sporene fra bondestenalder mellem 4000 og 2000 f. Kr.

Gode muligheder for at dyrke jorden

Fløng By ligger på grænsen mellem to landskabsformer. Mod syd og øst er der store flade morænelersplateauer, mens terrænet nord og vest for byen er mere kuperet med udbredte vådbundsområder. Moderne landbrug har sammen med vind og vejr udvisket terrænets oprindelige konturer. I oldtiden var landskabet ved Nørreled mere kuperet og små bakketoppe vekslede med lavereliggende områder, der om vinteren og i regnfulde perioder var fyldt med vand. Rundt omkring har der

18

FIG. 1 Prøvegravningen er i gang. Der er nysgerrige køer i udgravningen og en meget opgivende arkæolog fra Kroppedal Museum.
Foto Mette Brosolat Ohlsen 2009. Kroppedal Museum.

FIG. 2 Det tidligere vandhul under udgravning. Det har ikke været mere end ½-1 m dybt.
Foto Lotte Reedtz Sparrevojn 2009. Kroppedal Museum.

været permanente vandhuller, der gennem århundrederne langsomt er groet til.

Et af disse vandhuller blev afdækket under udgravningen. Det bestod af næsten helt omdannet organisk materiale, der bedst kan beskrives som spagnum [FIG. 2]. Nederst i dette lag tog arkæologerne en jordprøve, der er blevet analyseret for indhold af pollen og dateret. Ud fra denne jordprøve kan følgende scenarie beskrives:²

Da de første bønder kom til området ved Nørreled, blev de mødt af et relativt tæt skovdække bestående af et udbredt ellekrat med hassel og rødel som de dominerende træarter, og her og der enkelte store lindetræer. På lysåbne områder i skovbunden voksede ørnebregne, ranunkel og bynke. Det var et område med gode muligheder. Lysningerne i skoven blev starten på

de små markstykker. Hassel og el var vigtige til forarbejdning af mindre redskaber som skåle, skeer og økseskafter, og de store lindetræer kunne bruges til bast og reb og stammebåde.³ På plateauet mod vest, og på de tørre bakketoppe i det ellers våde område, kunne husene bygges. Vand var der rigeligt af i det vandlidende terræn, også til kvæget. Der var desuden rindende vand mod øst, hvor Vadsby Å løber i nordlig retning, ud i Hove Å, for til sidst at ende i Roskilde Fjord. Pollenprøven afspejler tiden omkring 3700 f. Kr.⁴ og på det tidspunkt ses der ingen menneskelig påvirkning, det vil sige, at jorden endnu ikke blev dyrket. Blot få århundreder senere blev den første gård bygget, og vi må formode, at dele af skoven blev ryddet til marker. Det stemmer godt overens med pollenanalyser fra Gundsømagle Sø, der har vist, at skovrydning begyndte i den tidlige bondestenalder.⁵ Analyserne fra Gundsømagle Sø afspejler udviklingen i ca. fem km's afstand fra søen og formentlig også lige akkurat området ved Nørreled, som ligger seks km derfra.

Sporene af de første bønder

Ofte er det svage spor, der må forfølges, når bondestenalderens huse skal lokaliseres. Under prøvegravningen af marken ved Nørreled fandt udgravningsholdet en lille flis af en sleben flintøkse. Stykket var bare på et par cm. Men trods dets lidenhed, fik det stor betydning, fordi det gav et fingerpeg om, at der kunne have været en boplads fra bondestenalder netop der, hvor det blev fundet.

Nogle hundrede meter derfra fandt en opmærksom arkæologistuderende nogle dage senere en lille, meget fint forarbejdet pilespid af flint [FIG. 3]. Pilespidsen findes ofte som løsfund, det vil sige uden sammenhæng til bopladser, og i sagens natur måske langt derfra, hvis de stammer fra en uheldig jagtepisodes vildskud. Pilespidsen kunne også være tabt nær bopladsen, og den blev sammen med det lille økseafslag opfattet som en indikation på, at de første huse ved Nørreled blev bygget allerede i bondestenalder. Det skulle vise sig, at der var spor efter to huse, hvor økseafslaget og pilespidsen blev fundet [FIG. 4].

De første bønder kom til området mellem 3700 og 3300 f. Kr., i den første periode af bondestenalder, der kaldes dyssetid eller tidlig neolitikum. Der var ingen spor af deres gård, men de efterlod deres redskaber ved bredden af et lavvandet vandhul [FIG. 5]. Den bearbejdede flint lå spredt ud over et stort område ved vandhullet, og blev sikkert efterladt på overfladen efter brug. Det kan derfor ikke afvises, at redskaberne stammer fra forskellige adskilte bopladsfaser.

Sporene efter en eller flere gårde kan måske stadig findes, skjult i jorden på marken nord for vandhullet. Denne mark blev ikke berørt af regnvandsbassinet, og er ikke blevet arkæologisk udgravet. Ved Nørreled var der, udover spor efter de første bønder, også spor efter to senere bopladser fra bondestenalder. En fra den mellemste bondestenalder kaldet jættestuetid, og en fra den sidste periode af bondestenalder kaldet dolktid.

Den første gård opføres

Den første gård blev bygget omkring år 3100 f. Kr. på en svagt mod nord stigende skråning med godt udblik over de omgivende arealer.⁶ Gården bestod af et enkelt hovedhus. Huset havde én meget dybt nedgravet tagstolpe, der var blot 20 cm i diameter og gravet mere end 80 cm ned i råjorden [FIG. 6].⁷ Ved udgravningen var det vanskeligt at få et helt klart billede af husets konstruktion. Det kan have haft i alt fem tagstolper, hvoraf kun den ene, som nævnt, var gravet meget dybt ned. Der var bevaret spor af tre vægstolper og en indre stolpe, som måske er spor efter en skillerumsadskillelse ved den dybe tagstolpe. Dermed har huset været mindst 10,3 m langt og 4,5 m bredt [FIG. 7]. Væggene bestod af spredt nedgravede vægstolper, som sandsynligvis har været udfyldt med fletværk og beklædt med lerklining. Det er umuligt at sige, hvilke træarter huset blev bygget af. Fra det stolpehul, hvor tagstolpen stod, blev der under udgravningen udtaget nogle liter jord, der er blevet analyseret. I prøven var der over 200 små trækulsfragmenter, tilsyneladende alle af asketræ.⁸ Der er dog ikke noget, der tyder på at stolpen var brændt (altså at huset brændte ned), og trækullet kan i stedet stamme fra bålets brænde. Der var i øvrigt ikke længere bevaret spor efter et ildsted i huset, men det har der naturligvis oprindeligt været.

Inde i huset opbevarede man forråd i lerkar i en fordybning i gulvet. Der blev desværre ikke fundet hele lerkar under udgravningen, men fragmenterede sideskår fra et eller flere kar, der ikke med sikkerhed kan dateres nærmere end oldtid.

Skårene var ret tykke og i den anvendte ler var blandet millimeterstore stenkorn, træk som er karakteristisk for lerkar fra bondestenalder. Fund af forkullede hvedekerner er tegn på, at der blandt andet blev opbevaret korn i huset.⁹

Omkring huset blev der opsamlet enkelte flintafslag og en flintskraber, samt, som nævnt, et lille afslag fra en sleben økse. De ret sparsomme fund af flint omkring huset vidner om, at bearbejdning af flint foregik et andet sted. Det ser ud til, at det skete ved en langstrakt vandfyldt lavning ca. 200 m nordøst for huset. Det er sikkert helt bevidst, at man valgte at bearbejde den skarpe flint i god afstand fra beboelseshuset og eventuelle bare fødder.

I lavningen var der mange flintafslag, blandt andet mange små afslag og også helt små fliser [FIG. 8]. Det er tegn på, at flintbearbejdningen fandt sted ved lavningen. Var der tale om affald, der blev samlet sammen på bopladsen og smidt ud i lavningen, ville der ikke være helt små stykker iblandet. Den bearbejdede flint fra lavningen omfatter flere knuder (helt ophuggede flintknolde), store og små flintafslag, afslag fra slebne økser, en ophugget økse og en slagsten. Det tyder på, at både den første grove tilhugning af de store flintknolde og egentlig fremstilling og reparation af redskaber fandt sted. Den helt ophuggede økse er et eksempel på, at man hellere genbrugte den flint der var, frem for at skaffe nyt. Der blev endvidere fundet mange redskaber, der blev brugt til bearbejdning af organiske materialer, såsom træ, skind og kød. Organiske materialer er sjældent bevarede til i dag, og der blev ikke fundet

FIG. 3 Trekantet fladehugget pilespids med dyb indskæring og korte modhager. Pilespidser er fremstillet med en presteknik, hvor man med en trykstok af hjortetak har trykket bittesmå fliser af flintemnet til pilens endelige udseende. Den type pilespidser fremstillede man i slutningen af bondestenalder og i ældre bronzealder.

Foto Erling Pultera 2009. Kroppedal Museum.

FIG. 4 Bopladserne ved Nørreled og de nærmeste omgivelser.

Tegning Kroppedal Museum.

FIG. 5 Skrabere er velegnede til arbejde i både skind og træ. Her ses et lille udvalg af de skrabere som de første bønder ved Nørreled efterlod.

Foto Erling Pultera 2009. Kroppedal Museum.

21

FIG. 6 Den dybe stolpe i hus 9, den første gård ved Nørreled, under udgravning.
Foto Mette Brosolat Ohlsen 2009. Kroppedal Museum.

FIG. 7 Grundplan af hus 9, den første gård ved Nørreled.
Tegning Kroppedal Museum.

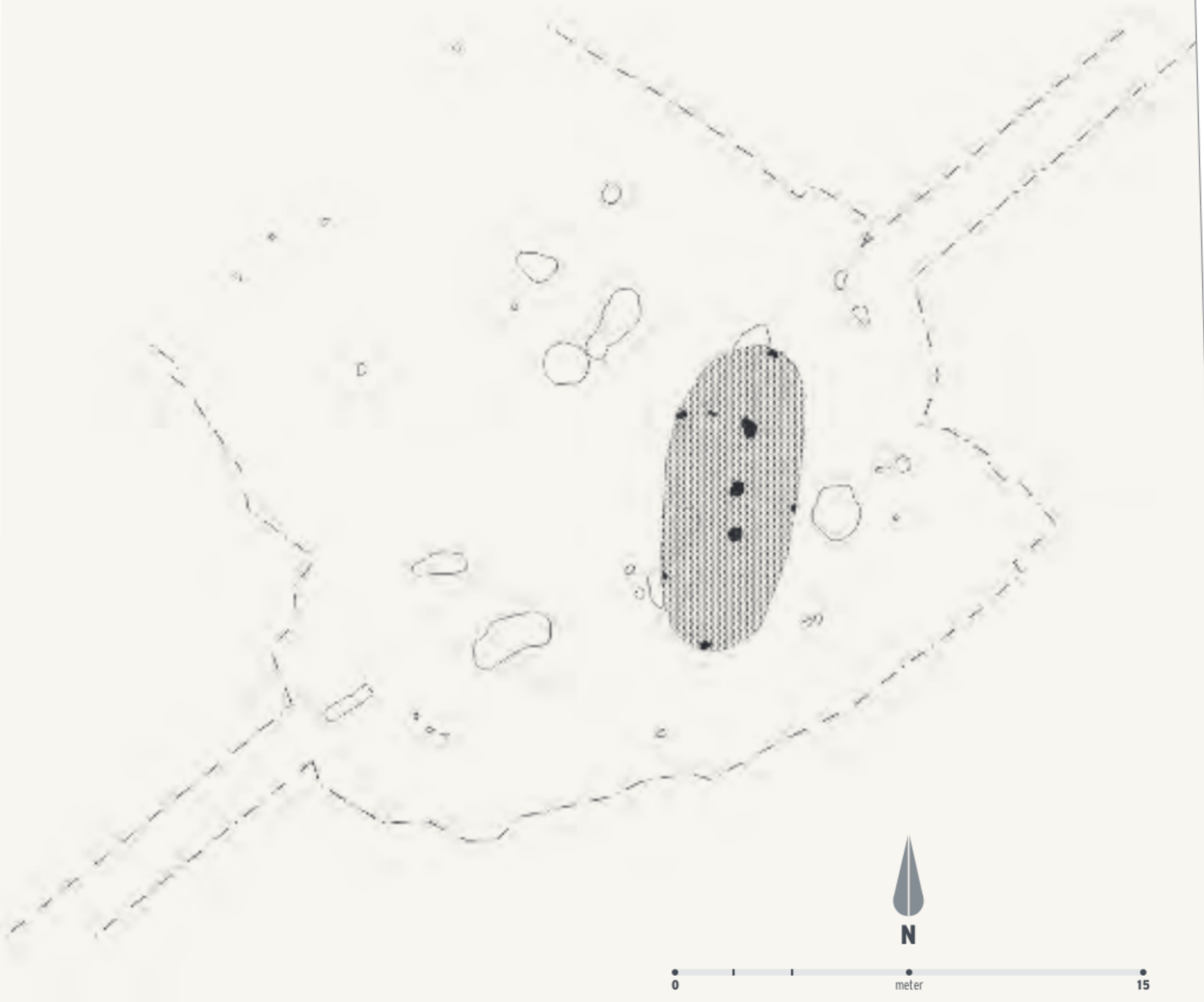
22

bearbejdet organisk materiale på udgravningen ved Nørreled. Ud fra flintredskaberne kan vi slutte os til, at der blandt andet blev arbejdet med træ. Der var for eksempel flere skraber, der kunne bruges til arbejde i både træ og skind.¹⁰ Slagtedyrene blev parteret med flintknive, og fund af tænder fra tamokseviser, hvilke slagtedy, der var tale om [FIG. 9].¹¹

I lavningen var der også lidt keramik. Noget af keramikken er ornamenteret med et mønster af indskårne parallelle linier og vinkler, og kommer nærmest det, der kaldes Blandbjergstil, som var moderne, netop på det tidspunkt huset blev opført, omkring år 3100 f. Kr.

Endnu en gård - 900 år senere

Næsten 900 år skulle forløbe, før der igen er spor af bebyggelse ved Nørreled. På en lille forhøjning i det småkuperede terræn blev der i den sidste periode af bondestenalder opført en enlig gård. Gården bestod muligvis kun af et enkelt langhus, for der var ikke spor efter andre bygninger eller konstruktioner. Det er vanskeligt at sige noget om husets konstruktion, da der kun var spor efter husets tagstolper i form af seks stolpehuller på række [FIG. 10]. Seks stolper på række giver nødvendigvis ikke et hus, det kunne også være et hegn, men stolperne har været gravet mindst 25 cm ned i råjorden og sandsynligvis dybere, hvis der tages højde for nyere tids nedpløjning, og det tyder på, at stolperne skulle bære en anseelig vægt, formentlig fra et hustag. Afstanden mellem den første og sidste af stolperne var godt 17 m, så huset må have været mindst så langt.

SIGNATUR Sort Stolpehuller i huset **Raster** Husets grundflade

Husets bredde kendes ikke, men det har sikkert været omkring seks meter bredt. Den bredde er iagttaget på huse fra samme periode, hvor vægstolpesporene var bevaret.¹² Huset har dermed været mere end 100 m² stort. Der var et ildsted centralt placeret i huset, det tyder indhold af brændt ler og aske i jordprøver fra denne del af huset på.¹³ Huset er kulstof 14-dateret til perioden omkring 2200 f. Kr., altså den sidste periode af bondestenalder.¹⁴ Den førømtalte pilespids blev fundet blot 80 m fra huset.

Flintforarbejdning fandt også på det tidspunkt sted i god afstand fra beboelseshuset. Det ser ud til, at beboerne fra gården benyttede bredden af et lavvandet vandhul til flintforarbejdning, og netop det vandhul, der var blevet benyttet af de allerførste bønder.

Trods århundreders adskillelse har det daglige bondeliv sikkert ikke forandret sig i nævneværdig grad.

De levende

Betragter vi marken ved Nørreled i fugleperspektiv er der flere steder spor af stenalderens bønder [FIG. 11]. Egentlige bebyggelsesspor er dog helt ukendte. Vadsby Å var et vigtigt omdrejningspunkt for stenalderbonden. Åen var mere vandrig dengang og kunne sandsynligvis bruges som transportåre, og var samtidig et vigtigt ressourceområde, hvor der kunne fiskes, jages og indsamles føde. Langs åen er der da også på flere steder opsamlet bearbejdet flint, der vidner om menneskenes tilstedeværelse ved åen.¹⁵ På et stort areal nordligt i Kallerup-

haven på den østlige side Vadsby Å er der for år tilbage opsamlet bearbejdet flint fra den første del af bondestenalder.¹⁶ Der er ikke foretaget en udgravning på dette sted, og det er muligt, at egentlig bebyggelse i form af spor af træbyggede huse vil kunne findes der.

I en skov ved Kallerupvej blev der i 1992 konstateret boplads spor i mulden efter en dybere pløjning end normalt, og løsfund af flere fragmenter af flintdolke tyder på en boplads fra dolktid på stedet.¹⁷ Også her vil det sikkert være muligt at finde spor efter træhuse ved en udgravning.

Lokalbefolkningen i Fløng har også bidraget til billedet af stenalderens bosættelse. Under udgravningen kom en nabo fra Birkevej på besøg og fremviste en flot hulsleben flintøkse, der var fundet ved havearbejde angiveligt 25 år tidligere. Den blev muligvis tabt af en stenalderbonde på skovarbejde for 4.500 år siden, og er et håndgribeligt spor af de utallige bønder, der forandrede det danske landskab.

Monumenter over de døde

Hvis vi et øjeblik springer frem til tiden omkring år 500 f. Kr., på overgangen mellem bronzealder og jernalder, hvor marken ved Nørreled igen blev beboet, og kigger ud over arealerne som stenalderbonden gjorde det 3.000 år tidligere, ville vi blive mødt af et helt andet landskab. De første bønder kunne se et naturligt landskab upåvirket af mennesker og husdyr, mens landet nu var blevet et kulturlandskab. De vandfyldte lavninger var blevet til mosehuller, kranset af ellekrat og småtræer, der kunne tåle at

25

FIG. 8 Jorden fra lavningen blev tørsoldet i en stor sigte, så selv helt små flintfliser ikke blev overset. På billedet udgravningsassistent Morten Damm.

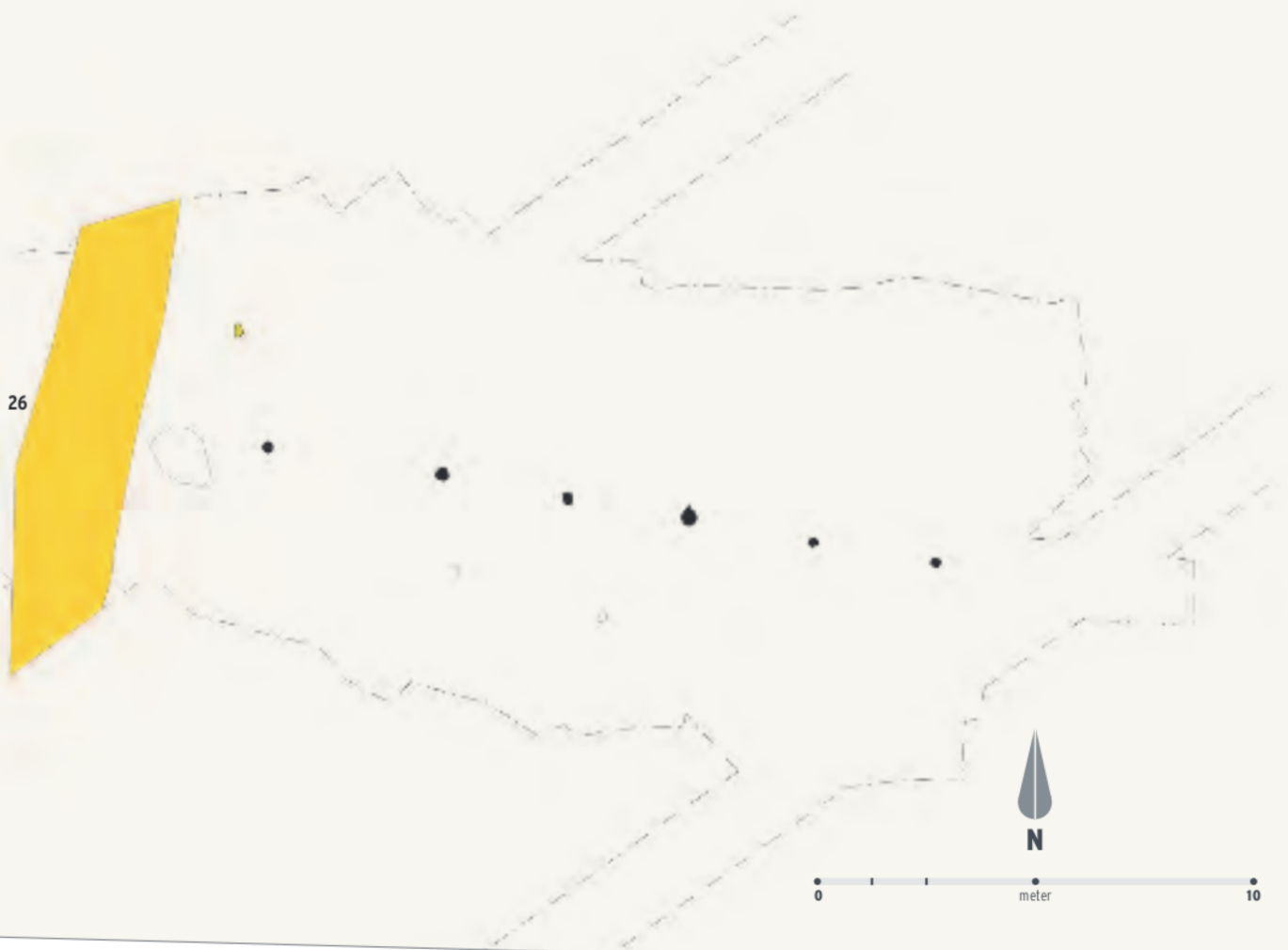
Foto Mette Brosolat Ohlsen 2009. Kroppedal Museum.

FIG. 9 Eksempler på flintknive efterladt af de første bønder ved Nørreled. Den midterste har en sløv kant på den ene smalside, som fingeren kunne hvile på.

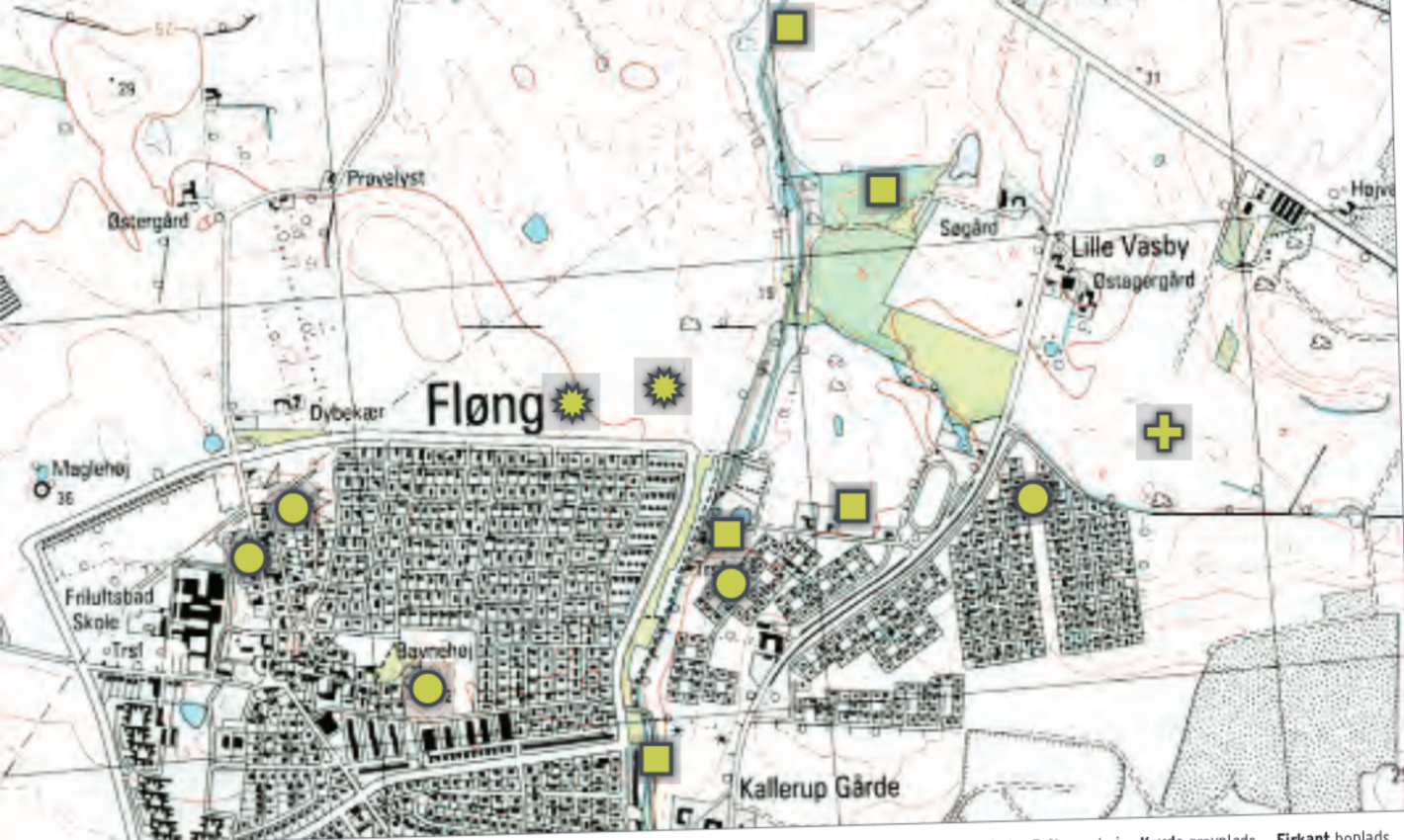
Foto Erling Pultera 2009. Kroppedal Museum.

26

SIGNATUR **Sort** Stolpehuller i huset **Gul** Moderne nedgravninger

SIGNATUR Stjerne Gårdene ved Nørreled Prik gravhøj Kryds gravplads Firkant boplads

stå fugtigt. Skoven var næsten ryddet, og husdyrene afgræssede de udyrkede arealer, der efterhånden fik karakter af overdrev.¹⁸ Den måske største forandring var dog, at forfædrene havde sat deres præg på landskabet med varige mindesmærker.

Nu var der flere steder monumentale gravhøje, der hævede sig op i terrænet. Mod syd lå der gravhøje ved Tårnkær, Kirkebakken, i Kalleruphaven og ved HF Møllehøj, og Baunehøj i Fløng knejsede over de andre.¹⁹ Det er kun sidstnævnte, der eksisterer i dag, mens de øvrige er sløjfede eller i bedste fald overpløjede. Det er usikkert, hvornår gravhøjene i Fløng blev opført, og det er umuligt at sige, hvem der er begravet

FIG. 10 I bondestenalder byggede man huse af træ med én række af tagstolper (midtsuler) i midten af huset. Nogle gange blev vægstolpene ikke gravet særlig dybt ned, og sporene efter dem kan være helt forsvundet. Samtidig var landet tyndt befolket, og det er årsagene til (og en lidt lang forklaring på), hvorfor det er svært for arkæologerne at finde huse fra bondestenalder. Grundplan af hus 10, den anden gård ved Nørreled.

Tegning Kroppedal Museum.

FIG. 11 Bopladsene i fugleperspektiv, med markering af gravhøje, gravplads og andre bopladsspor.

Tegning Kroppedal Museum.

Baggrundskort © Kort- & Matrikelstyrelsen.

i dem. Vi ved dog, at de første gravhøje i Danmark blev bygget samtidig med, at de første beboere bosatte sig ved Nørreled. Vi ved også, at de fleste gravhøje blev brugt til gravlæggelser i mange årtusinder, så beboerne fra både den første og den anden gård ved Nørreled kan være blevet gravlagt i en af gravhøjene.

Gravskikken var dog mangfoldig, og i slutningen af stenalderen var det også skik at begrave folk under flad mark. På en mark øst for Lille Vasby, ca. en km fra bopladsen ved Nørreled blev der i begyndelsen af 1960'erne pløjet menneskekogler op. Den efterfølgende udgravning afslørede flere grave, herunder tre jordfæstegrave fra slutningen af bondestenalder.²⁰ Der var også en fællesgrav med kogler fra mindst tre voksne. Kun få af koglerne lå anatomisk korrekt, og det var tydeligt, at flere af de store lemmekogler og kranierne var blevet fjernet fra graven. I nærheden af fællesgraven var der en fordybning med endnu flere kogler fra mange børn og voksne, og i kanten af fordybningen lå der fem barnekranier. Der er næppe tale om spor af simple begravelser, men om komplicerede begravelsesritualer, der kan være svære at begribe i dag.

Om nogle af beboerne fra Nørreled virkelig endte deres dage i gravene ved Lille Vasby, eller om de sammen med deres forfædre blev gravlagt i gravhøjene forbliver rent gætværk. Det er dog givet, at bopladsene ikke var isolerede øer, og at beboerne indgik i et større samspil med omgivelserne og de nærmeste naboer.

Et skrivebordsfund

Det sker ind imellem, at museumsfolk gør vigtige opdagelser ved skrivebordet, når de har haft tid til fordybelse og yderligere analyser. Sådan var det også med denne udgravning. Ud over de sjældne huse fra yngre stenalder gemte markerne ved Nørreled på en næsten endnu større sjældenhed, et hus fra ældre bronzealder. Under udgravningen registreredes et mere end 22 m langt treskibet hus. Ud fra stolpernes indbyrdes placering forventede vi en datering til jernalder, men meget overraskende placerede kulstof 14-dateringerne huset i ældre bronzealder.²¹ Der er kun fundet ganske få huse fra ældre bronzealder i Kroppedal Museums ansvarsområde [FIG. 12].

Det er ikke så overraskende, at der var mennesker i Fløngområdet i ældre bronzealder. Vi kender deres grave. Dem er der flere af, blandt andet fra nu sløjfede gravhøje ved Kirkebakken i Fløng, og ved HF Møllehøj.²² Problemet er at finde deres huse, og vi kan kun håbe på, at de fremover vil dukke op i større antal.

De sidste huse ved Nørreled

I slutningen af yngre bronzealder eller begyndelsen af ældre jernalder blev der igen bygget huse ved Nørreled. To gårde, hver bestående af et hovedhus og et mindre udhus blev opført på det sted, hvor det første stenalderhus havde ligget tusinder år tidligere. Derefter ser det ud til, at arealerne ved Nørreled blev opgivet, og først langt senere fandt der igen anlægsarbejder sted, nemlig da Vejdirektoratet udgravede et regnvandsbassin, og vores behov for udvidet infrastruktur fjernede de sidste spor af oldtidens beboere.

FIG. 12 Huset fra ældre bronzealder. Tagstolperne er markeret med landmålerstokke.
Foto Morten Damm 2009. Kroppedal Museum.